

Het eindigen en beëindigen van agentuurovereenkomsten

MR. T.J. DE GRAAF

In dit overzichtsartikel worden de meest voorkomende manieren besproken om agentuurovereenkomsten te laten eindigen en beëindigen.

1. Inleiding

Agentuurovereenkomsten kunnen op een aantal verschillende manieren eindigen en beëindigd worden. In dit overzichtsartikel worden daarvan de meest voorkomende op een praktische, systematische en schematische wijze besproken: het van rechtswege eindigen van een agentuurovereenkomst voor bepaalde tijd, het opzeggen of ontbinden wegens dringende reden en het ontbinden wegens een tekortkoming in de nakoming.¹ Voor de goede orde zij opgemerkt dat daar waar gesproken wordt over schadeplichtigheid, daarmee uitsluitend schadeplichtigheid op grond van de agentuurregeling wordt bedoeld. Niet valt uit te sluiten dat de agent tot schadevergoeding gerechtigd is op grond van het algemene recht.²

2. Het van rechtswege eindigen

Agentuurovereenkomsten kunnen worden aangegaan voor bepaalde en voor onbepaalde tijd. Wordt een agentuurovereenkomst voor bepaalde tijd gesloten, dan eindigt zij van rechtswege op het moment dat de tijd verstrijkt waarvoor zij is aangegaan. Als een agentuurovereenkomst van rechtswege eindigt, dan kan de agent op de voet van artikel 7:442 BW tot een goodwillvergoeding gerechtigd zijn. Als een agentuurovereenkomst door beide partijen

wordt voortgezet na het verstrijken van de tijd waarvoor zij is aangegaan, dan bindt zij partijen voor onbepaalde tijd op dezelfde voorwaarden (artikel 7:436 BW). Aangezien artikel 7:436 BW van regeland recht is, kunnen partijen een ander regime overeenkomen met betrekking tot de periode na het verstrijken van de initiële duur (bijvoorbeeld verlenging met nog één of steeds dezelfde termijn). Een agentuurovereenkomst voor onbepaalde tijd duurt voort totdat zij wordt beëindigd.³

3. Opzeggingsregeling

Partijen kunnen een opzeggingsregeling overeenkomen. De opzegtermijn mag niet korter zijn dan één maand in het eerste jaar, twee maanden in het tweede jaar en drie maanden in de volgende jaren (artikel 7:437 lid 2 BW, dwingend recht op grond van artikel 7:445 lid 1 BW). Partijen kunnen langere opzegtermijnen overeenkomen, maar dan mogen die voor de principaal niet korter zijn dan voor de agent (artikel 7:437 lid 2 BW, dwingend recht op grond van artikel 7:445 lid 1 BW). Komen partijen kortere termijnen overeen, dan wordt er in de literatuur doorgaans van uitgegaan dat de termijnen rechtens worden verlengd tot de wel toegestane termijnen.⁴ Partijen kunnen bepalen

1 Beëindiging op grond van een vaststellingsovereenkomst, de wijze waarop bij beëindiging een schade- en/of goodwillvergoeding wordt berekend en de daarop van toepassing zijnde verjaringsregelingen gaat het bestek van dit overzichtsartikel te buiten, net als internationaal privaatrechtelijke aspecten en hetgeen geldt als de principaal of agent een natuurlijke persoon is. Zie voor de wijze waarop een goodwillvergoeding berekend moet worden HR 2 november 2012, LJN BW9865, *RvdW* 2012, 1371 (*T-Mobile/agenten*), waarover H.E. Urlus, 'De gevolgen van beëindiging van agentuurovereenkomsten (vertraagd) verduidelijkt', *Contracteren* 2013-1, p. 8-15.

2 Asser/Tjong Tjin Tai 7-IV* 2009, nr. 376 onder verwijzing naar Rechtbank Amsterdam 23 september 1981, LJN AC7320, *NJ* 1986, 14 (*Scheutjens/Sauer*).

3 Zie, toch nog even voor de situatie dat principaal of agent een natuurlijke persoon is, artikel 7:438 BW.

4 Zonder voorbehoud voor automatische verlenging pleiten: F.M. Smit, *De agentuurovereenkomst tussen handelsagent en principaal*, Serie praktijkhandleidingen, Zwolle: W.E.J. Tjeenk Willink 1996 (2e geheel herziene druk), p. 57 en Asser/Tjong Tjin Tai 7-IV* 2009, nr. 365. Wellicht anders: Castermans & Krans 2011 (*T&C Vermogensrecht*), art. 7:437, aant. 3 en art. 7:445 lid 2 BW, aant. 1 die het aannemelijk achten dat een afwijkend beding nietig is ex artikel 3:40 lid 2 BW, maar zich niet uitspreken over eventuele conversie op grond van artikel 3:42 BW. Castermans en Krans volgend komen we dan ofwel uit op een nietig beding waarbij met behulp van conversie wellicht automatisch verlengen zou kunnen worden bewerkstelligd tot de op grond van artikel 7:437 lid 2 BW toegestane termijnen, ofwel op een nietig beding waarbij teruggevallen wordt op de termijnen die gelden als geen opzegtermijnen zijn overeengekomen (dus de artikel 7:437 lid 1 BW termijnen).

dat opzegging niet plaats hoeft te vinden tegen het einde van een kalendermaand (artikel 7:437 lid 3 BW, regelend recht). Bepalen zij daar niets over, dan dient de opzegging tegen het einde van een kalendermaand plaats te vinden.

Komen partijen geen opzeggingsregeling overeen, dan is iedere partij bevoegd een agentuurovereenkomst voor onbepaalde tijd, alsmede een agentuurovereenkomst die voor een bepaalde tijd met recht van tussentijdse opzegging⁵ is aangegaan, op te zeggen tegen het einde van een kalendermaand (artikel 7:437 lid 3 BW) met inachtneming van een opzegtermijn van (i) vier maanden als de overeenkomst nog geen drie jaar heeft geduurd, (ii) vijf maanden als de overeenkomst tussen de drie en zes jaar heeft geduurd en (iii) zes maanden als de overeenkomst langer dan zes jaar heeft geduurd (artikel 7:437 lid 1 BW).

4. Regelmatige opzegging

Als een van de partijen de overeenkomst opzegt op grond van de opzeggingsregeling (conform de overeenkomst of de wet, een regelmatige opzegging dus) en hij doet dat met inachtneming van de overeengekomen respectievelijk wettelijk toegestane opzegtermijn, dan is de opzeggende partij niet schadelijkt op grond van de agentuurregeling (artikel 7:439 lid 1 BW *a contrario*).

Als de *principaal* de overeenkomst heeft opgezegd, kan de agent op de voet van artikel 7:442 BW tot een goodwillvergoeding gerechtigd zijn (dwingend recht op grond van artikel 7:445 lid 2 BW tot einde overeenkomst). Als de *agent* de overeenkomst heeft opgezegd, is de agent niet tot een goodwillvergoeding gerechtigd, tenzij (i) de beëindiging wordt gerechtvaardigd door omstandigheden die de *principaal* kunnen worden toegerekend (artikel 7:442 lid 4 sub b BW, dwingend recht op grond van artikel 7:445 lid 2 BW tot einde overeenkomst) of (ii) de agent overeenkomstig een afspraak met de *principaal* zijn rechten en verplichtingen uit hoofde van de overeenkomst aan een derde overdraagt (artikel 7:442 lid 4 sub c BW, dwingend recht op grond van artikel 7:445 lid 2 BW tot einde overeenkomst).

5. Onregelmatige opzegging

Als een van de partijen de overeenkomst opzegt zonder inachtneming van de opzeggingsregeling (niet conform de overeenkomst of de wet, een onregelmatige opzegging dus) eindigt de overeenkomst, maar is de opzeggende partij schadelijkt op grond van de agentuurregeling als de wederpartij daar niet in toestemt, tenzij zij de overeenkomst opzegt om een dringende, onverwijld aan de wederpartij medegedeelde reden (waarover later meer) (artikel 7:439

lid 1 BW, dwingend recht op grond van artikel 7:445 lid 1 BW).

Als de *principaal* de overeenkomst heeft opgezegd, kan de agent op de voet van artikel 7:442 BW tot een goodwillvergoeding gerechtigd zijn (dwingend recht op grond van artikel 7:445 lid 2 BW tot einde overeenkomst). Als de *agent* de overeenkomst heeft opgezegd, is de agent niet tot goodwill gerechtigd, tenzij (i) de beëindiging wordt gerechtvaardigd door omstandigheden die de *principaal* kunnen worden toegerekend (artikel 7:445 lid 4 sub b BW, dwingend recht op grond van artikel 7:445 lid 2 BW tot einde overeenkomst) of (ii) de agent overeenkomstig een afspraak met de *principaal* zijn rechten en verplichtingen uit hoofde van de overeenkomst aan een derde overdraagt (artikel 7:445 lid 4 sub c BW, dwingend recht op grond van artikel 7:445 lid 2 BW tot einde overeenkomst).

6. Opzegging en ontbinding wegens dringende redenen

Dringende redenen zijn ‘omstandigheden van zodanige aard dat van de partij die de overeenkomst doet eindigen, redelijkerwijs niet gevergd kan worden de overeenkomst, zelfs tijdelijk, in stand te laten.’, aldus artikel 7:439 lid 2 BW (dwingend recht op grond van artikel 7:445 lid 1 BW). Voorbeelden zijn voor (i) de *principaal*: faillissement van de agent, aannemen van steekpenningen door de agent en het overtreeden van een concurrentiebeding door de agent (let echter op de beperkingen aan een concurrentiebeding in artikel 7:443 BW, dwingend recht op grond van artikel 7:445 lid 1 BW) en (ii) de *agent*: het overtreeden van een exclusiviteitsbeding door de *principaal*.⁶ Opvallend is dat niet per se sprake hoeft te zijn van een verwijt van de wederpartij.

Partijen mogen niet overeenkomen dat een van hen bepaalt of er een dringende reden aanwezig is. Een zodanig beding is blijkens artikel 7:439 lid 4 BW nietig (dwingend recht op grond van artikel 7:445 lid 1 BW). In de literatuur lijkt verschillend te worden gedacht over het antwoord op de vraag of partijen overeen kunnen komen dat bepaalde

Het is onduidelijk of partijen zelf kunnen afspreken wat als dringende reden geldt.

omstandigheden als dringende reden hebben te gelden. Urlus en Uit de Bos menen dat het partijen niet vrijstaat zelf nieuwe dringende redenen aan te geven in de overeenkomst, maar wel het belang van bepaalde verplichtingen kunnen accentueren door in de overeenkomst aan te geven wat als dringende reden zal worden beschouwd.⁷ Smit meent dat

5 Met het ‘recht van tussentijdse opzegging’ wordt volgens Tjong Tjin Tai bedoeld dat de overeenkomst ‘is aangegaan voor een bepaalde *maximumduur* (in tegenstelling tot een bepaalde *minimumduur*)’, Asser/Tjong Tjin Tai 7-IV* 2009, nr. 364.

6 *Kamerstukken II 1970/71*, 11 022, nr. 4, p. 21 (MvT).

7 H.E. Urlus & I.P. Uit de Bos, *Agentuurovereenkomsten. Behandeling van civiele en fiscale aspecten, Fiscale en juridische documentatie voor internationaal zakendoen*, nr. 22, Deventer: Kluwer 1989, p. 30.

niet geldig is het beding waarin ten nadele van de agent wordt overeengekomen wat in afwijking van de wet als dringende reden zal gelden, maar ziet in sommige gevallen wel mogelijkheden om een ontbindende voorwaarde overeen te komen.⁸ Meijer en Van Wechem menen dat dergelijke clausules vernietigbaar kunnen zijn.⁹ Tjong Tjin Tai is het meest liberaal: hij vindt dat het niet verboden is om overeen te komen wat als dringende reden geldt.¹⁰

Partijen hebben twee mogelijkheden de overeenkomst te beëindigen op grond van een dringende reden: zelf opzeggen (artikel 7:439 lid 1 BW) of door de kantonrechter laten ontbinden (artikel 7:440 lid 1 BW).¹¹ Bij een opzegging moet

Overeenkomst kan wegens dringende reden buitengerechtelijk worden opgezegd of gerechtelijk worden ontbonden.

de dringende reden onverwijld aan de wederpartij worden medegedeeld en kan die opzegging niet achteraf worden gegrond op een andere dringende reden.¹² Bij onzekerheid over de vraag of sprake is van een dringende reden, kan de opzeggende partij (beter) kiezen de overeenkomst door de kantonrechter te laten ontbinden. Belangrijk is dat de ontbinding wegens dringende reden alleen voor de toekomst werkt,¹³ net als een opzegging overigens.

Als een van de partijen de overeenkomst heeft opgezegd of door de kantonrechter heeft laten ontbinden op grond van een dringende reden, is de beëindigende partij niet schadeplichtig op grond van de agentuurregeling (artikel 7:439 lid 1 BW respectievelijk af te leiden uit artikel 7:440 lid 3 BW, dwingend recht op grond van artikel 7:445 lid 1 BW).

Als de *principaal* de overeenkomst heeft opgezegd of door de kantonrechter heeft laten ontbinden op grond van een dringende reden die gegrond is op omstandigheden waarvoor de agent een verwijt treft, dan is de agent niet tot een goodwillvergoeding gerechtigd (artikel 7:442 lid 4

sub a BW, dwingend recht op grond van artikel 7:445 lid 2 BW tot einde overeenkomst). Valt van de omstandigheid waarop de dringende reden gegrond is de agent daarentegen geen verwijt te maken, dan kan de agent wel tot een goodwillvergoeding gerechtigd zijn. Is er eenmaal beëindigd en komt daarna een niet-nakoming aan het licht die een pzeeging of ontbinding wegens dringende reden had kunnen rechtvaardigen, dan leidt dat er niet toe dat het recht op goodwill vervalt, maar kan tegelijkertijd niet worden uitgesloten dat die niet-nakoming niet in aanmerking wordt genomen als bepaald moet worden in hoeverre de goodwillvergoeding billijk is (in het Nederlandse recht op grond van artikel 7:442 lid 1 sub b BW), aldus (voorzichtig) het Hof van Justitie van de Europese Unie in *Volvo Car/AHW*.¹⁴ Een *agent* die de overeenkomst heeft opgezegd of door de kantonrechter heeft laten ontbinden op grond van een dringende reden kan recht hebben op een goodwillvergoeding (artikel 7:442 lid 1 BW, dwingend recht op grond van artikel 7:445 lid 2 BW tot einde overeenkomst).

7. Ontbinding

Iedere partij heeft (inclusief de al genoemde mogelijkheid de kantonrechter de overeenkomst te laten ontbinden wegens dringende reden) vijf mogelijkheden de overeenkomst te (doen) ontbinden:

1. ontbinding op grond van dringende reden/tekortkoming in de nakoming:
 - a. door de *kantonrechter* op grond van omstandigheden die een *dringende reden* opleveren (artikel 7:440 lid 1 sub a BW jo. artikel 7:439 lid 2 BW), welke ontbinding *alleen voor de toekomst* werkt;¹⁵
 - b. op grond van *iedere* tekortkoming in de nakoming, tenzij de ‘tekortkoming, gezien haar bijzondere aard of geringe betekenis, deze ontbinding met haar gevolgen niet rechtvaardigt’ (artikel 6:265 lid 1 BW), welke ontbinding vaak door een ingebrekestelling vooraf dient te gaan (artikel 6:265 lid 2 jo. 6:82 BW, uitzonderingen bijvoorbeeld in artikel 6:265 lid 2 BW en 6:83 BW), geen terugwerkende kracht heeft (artikel 6:268 BW), wat betreft het verleden resulteert in *ongedaanmakingsverbintenissen* (artikel 6:271 BW) en de tekortschietende partij verplicht tot schadevergoeding (artikel 6:277 BW en, wat betreft de schade door de tekortkoming geleden, artikel 6:74 BW);
 - door de *rechter* (artikel 6:267 lid 2 BW)
 - *buitengerechtelijk* (artikel 6:267 lid 1 BW)
2. ontbinding op grond van veranderde/onvoorziene omstandigheden:
 - a. door de *kantonrechter* op grond van ‘verandering in de omstandigheden welke van dien aard is, dat

8 Smit 1996, p. 60.

9 S.Y.Th. Meijer & T.H.M. van Wechem, ‘Is er nog contractuele speelruimte bij de beëindiging van een agentuurovereenkomst?’, *NTBR* 1996-3, p. 67-68.

10 Asser/Tjong Tjin Tai 7-IV* 2009, nr. 370.

11 De lezer zij gewaarschuwd dat het gebruik van de woorden ‘doet eindigen om een dringende... reden’ in artikel 7:439 BW niet betekent dat rechterlijke tussenkomst is vereist, vgl. artikel 7:437 lid 1 BW waar met betrekking tot beëindiging zonder reden (opzegging dus) eveneens wordt gesproken over ‘doen eindigen’. Ook in de literatuur wordt aangenomen dat de overeenkomst door opzegging buitengerechtelijk kan worden beëindigd (op grond van een dringende reden), zie Urlus & Uit de Bos 1989, p. 31, Smit 1996, p. 110 en Asser/Tjong Tjin Tai 7-IV* 2009, nr. 372.

12 *Kamerstukken II* 1970/71, 11 022, nr. 4, p. 21 (MvT). Vgl. in dat verband HvJ EU 3 juni 2010, zaak C-203/09 (*Volvo Car Germany/Autohof Weidensdorf*) waarover hierna meer.

13 *Kamerstukken II* 1970/71, 11 022, nr. 4, p. 22 (MvT).

14 HvJ EU 3 juni 2010, zaak C-203/09 (*Volvo Car Germany/Autohof Weidensdorf*) waarover D.J. Beenders & Reitsma, ‘Klantvergoeding bij opzegging agentuurovereenkomst’, HvJ EU 28 oktober 2010, zaak C-203/09 (*Volvo Car Germany*), *MvV* 2011-3, p. 83-87.

15 *Kamerstukken II* 1970/71, 11 022, nr. 4, p. 22 (MvT).

de billijkheid eist dat aan de overeenkomst dadelijk of na korte tijd een einde wordt gemaakt' (artikel 7:440 lid 1 sub b BW); en

- b. door de *rechter* op grond van 'onvoorziene omstandigheden welke van dien aard zijn dat de wederpartij naar maatstaven van redelijkheid en billijkheid ongewijzigde instandhouding van de overeenkomst niet mag verwachten', waarbij geldt dat de rechter mag ontbinden (en ook wijzigen) en aan de ontbinding (of wijziging) *terugwerkende kracht* kan verlenen (artikel 6:258 lid 1 BW).

Zoals uit voorgaande cursiveringen blijkt, vertonen de verschillende ontbindingsmogelijkheden behoorlijke verschillen in rechtsgang, vereisten waaraan voldaan moet worden en rechtsgevolgen.¹⁶ In de literatuur wordt verschillend gedacht over de wijze waarop met deze samenloopproblemen moet worden omgegaan. Voorlopig lijken de meesten auteurs het er in ieder geval over eens te zijn dat de ontbindingsmogelijkheden uit boek 6 BW wel van toepassing blijven¹⁷ maar, gelet op de aan de agent

toekomende bescherming, bijvoorbeeld een ontbinding door de principaal ex artikel 6:265 BW alleen mogelijk

Iedere partij heeft vijf mogelijkheden de overeenkomst te (doen) ontbinden.

is als aan een strengere maatstaf dan die van 'iedere tekortkoming' is voldaan.¹⁸

8. Samenvattend schema

Schematisch kunnen de meest voorkomende mogelijkheden als volgt worden samengevat (zie het schema op de volgende pagina).¹⁹

Over de auteur

Mr. Tycho de Graaf is advocaat bij NautaDutilh en universitair docent aan de Universiteit Leiden.

16 Aan deze verschillen kunnen nog worden toegevoegd verschillen in: wijze van schadeberekening, wijze waarop de procedure moet worden ingeleid, mogelijkheden tegen een ter zake gewezen vonnis hoger beroep en cassatie in te stellen alsmede verjaringstermijnen.

17 *Kamerstukken II 17 779*, nr. 4, p. 12: "De plaatsing in de afdeling 7.7 maakt voldoende duidelijk dat de overige bepalingen van die titel van toepassing zijn voor zover daarvan niet bij de afdeling is afgeweken. Evenzeer is overbodig juist bij deze overeenkomst in het bijzonder te verwijzen naar bepalingen uit de voor alle wederkerige overeenkomsten geldende regelingen van die afdeling 6.5.4." (6.5.4 moet 6.5.5 zijn).

18 Meijer & Van Wechem 1996, p. 69-70, C.E. Drion & A. Notowicz, 'De agentuurovereenkomst als onderdeel van het vermogensrecht. Een beschouwing van drie gevallen van samenloop', in: S.C.J.J. Kortmann, N.E.D. Faber & J.A.M. Meulemeester Strens, (red.), *Vertegenwoordiging en Tussenpersonen*. Serie Onderneming en Recht deel 17, Deventer: W.E.J. Tjeenk Willink 1999, p. 417-426 en Asser/Tjong Tjin Tai 7-IV* 2009, nr. 374.

19 De kolommen met betrekking tot schadeplichtigheid hebben uitsluitend betrekking op schadeplichtigheid op grond van de agentuurregeling. Zoals in de inleiding is aangegeven, is niet uitgesloten dat er schadeplichtigheid bestaat op grond van het gemene recht.

Beëindiging door principaal

Grondslag	In acht te nemen termijn	Schadeplichtigheid principaal op grond van agentuurregeling	Schadeplichtigheid agent op grond van agentuurregeling	Goodwillverg agent (7:442)
Regelmatige opzegging (volgens 7:437)	Ovk: 1 mnd 1e jaar 2 mnd 2e jaar 3 mnd 3+ jaar (termijnen principaal niet korter dan agent 7:437-2) Wet: 4 mnd als ovk 1-3 jaar 5 mnd als ovk 3-6 jaar 6 mnd als ovk na 6 jaar	Nee (7:439-1)	Nee	Ja (afwijken na einde ovk 7:445-2)
Onregelmatige opzegging (niet volgens 7:437)	Nee	Ja, tenzij agent in onregelmatige opzegging toestemt (7:439-1, dwingend recht 7:445-1)	Nee	Ja (afwijken na einde ovk 7:445-2)
Opzegging of door Ktr ontbinding wegens dringende reden (7:439-1 jo. -2)	Nee	Nee (7:439-1, 7:440-3)	Ja, als agent verwijt treft (7:439-3, dwingend recht 7:445-1) Nee als agent geen verwijt treft (7:439-3, dwingend recht 7:445-1)	Nee, als agent verwijt treft (7:442-4-a, afwijken na einde ovk 7:445-2) Ja als agent geen verwijt treft (7:442-1, afwijken na einde ovk 7:445-2)
Ontbinding wegens tekortkoming in de nakoming (6:265)	Vaak ingebrekestelling nodig (uitzonderingen onder andere 6:265-2 en 6:83)	Nee	Ja (6:277, 6:74)	Onduidelijk

Beëindiging door agent

Grondslag	In acht te nemen termijn	Schadeplichtigheid agent op grond van agentuurregeling	Schadeplichtigheid principaal op grond van agentuurregeling	Goodwillverg agent (7:442)
Regelmatige opzegging (volgens 7:437)	Ovk: 1 mnd 1e jaar 2 mnd 2e jaar 3 mnd 3+ jaar (termijnen principaal niet korter dan agent 7:437-2) Wet: 4 mnd als ovk 1-3 jaar 5 mnd als ovk 3-6 jaar 6 mnd als ovk na 6 jaar	Nee (7:439-1)	Nee	Nee, tenzij (1) toerekening aan principaal (7:442-4-b BW) of (2) agent volgens afspraak met principaal rechten en verplichtingen aan 3e overdraagt (7:442-4-c BW) (afwijken na einde ovk, 7:445-2)
Onregelmatige opzegging (niet volgens 7:437)	Nee	Ja, tenzij principaal in onregelmatige opzegging toestemt (7:439-1, dwingend recht 7:445-1)	Nee	Nee, tenzij (1) toerekening principaal (7:445-4-b BW) of (2) agent volgens afspraak met principaal rechten en verplichtingen aan 3e overdraagt (7:442-4-c BW) (afwijken na einde ovk, 7:445-2)
Opzegging of door Ktr ontbinding wegens dringende reden (7:439-1 jo. -2)	Nee	Nee (7:439-1, 7:440-3)	Ja, als principaal verwijt treft (7:439-3, dwingend recht 7:445-1) Nee, als principaal geen verwijt treft (7:439-3, dwingend recht 7:445-1)	Ja (7:442-1), maar pp kunnen afwijken na einde ovk (7:445-2)
Ontbinding wegens tekortkoming in de nakoming (6:265)	Vaak ingebrekestelling nodig (uitzonderingen onder andere 6:265-2 en 6:83)	Nee	Ja (6:277, 6:74)	Onduidelijk